

UN CUTREMUR ÎN MAREA NEAGRĂ (1901), ÎNTR-O ÎNSEMNARE PE UN OCTOIH DIN JUDEȚUL VASLUI

Drd. Cristina Maria CÎMPIANU*

Cutremurul este unul dintre fenomenele geologice ce produce în rândul oamenilor și a viețuitoarelor cea mai mare spaimă. Teritoriul românesc se află pe una din zonele seismice ale Pământului. Aceasta a făcut ca de-a lungul timpului populația spațiului locuit de români să fi suferit mult de pe urma cutremurelor de pământ. Știri certe despre aceste mișcări tectonice din Țările Române avem din a doua jumătate a secolului al XV-lea, începând cu cutremurele din Moldova. În 1471 s-a prăbușit unul din turnurile de apărare ale cetății Suceava, iar în 1472 s-au produs pagube însemnate mănăstirii Neamț. Între 1500 și 1900 avem numeroase știri despre diverse cutremure în spațiul românesc, de o mai mică sau mai mare intensitate¹.

În letopisețele slavo-române din secolele XV-XVI, cărturari precum Grigore Ureche, Ioan Neculce și alții, au scris despre mișcările seismice. Dar cele mai multe consemnări despre seisme ce au avut loc în Principatele Române aparțin cititorilor, clericilor, clericilor și logofeților care au consemnat pe manuscrise sau tipărituri vechi impresiile lor, despre aceste fenomene în calitate de martori oculari². Cutremurele din țara noastră sunt de natură tectonică, cele mai multe, în special cele din Moldova au sursa de producere la Curbura Carpaților, în zona Vrancei, la adâncimi cuprinse între 60 și 300 km, numite intermediare. Pe lângă acestea mai există o categorie, cea a cutremurelor superficiale sau normale, cu focarul până la 60 km adâncime, care se manifestă în mai multe zone ale spațiului românesc. Prin urmare, activitatea seismică din Vrancea este sursa principală a cutremurelor de pe teritoriul românesc și, uneori, din regiunile învecinate³.

Cutremurul, cutremuratul sau tremuratul pământului se datorează mai multor împrejurări. Credințele producerii acestuia sunt din cele mai diverse: prin Bucovina se zice că pământul se cutremură atunci când scorpia legată cu lanț de stâlpul pământului, se scarpină de acest stâlp, în timp ce prin alte părți, în loc de scorpie este întâlnită zgrițuroaica, care roade mereu stâlpii, iar când îi roade, pământul se mișcă. Se spune că această zgrițuroaică se hrănește cu mălai și apă: mălaiul este acela pe care îl scutură femeia de pe sită după ce a cernut făina, iar apa e aceea pe care o varsă femeile la fântână, când toarnă mai întâi puțină apă ca să-și

* Expert restaurator carte, document, Muzeul Național al Țăranului Român; doctorand, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava.

¹ Florian Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, Editura Albatros, 1992, p. 113.

² Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, Editura Silex, 1993, p. 209.
Ibidem, p. 208.

clătească cofa⁴. „Spaima ce ne cuprinde în momentul cutremurului de pământ este profundă: ceea ce ne înspăimântă nu este numai amintirea marilor pustiiri ce au produs, nici icoana catastrofelor a căror memorie le-a păstrat istoria și pe care imaginațiunea noastră ne-o pune înaintea ochilor; ceea ce ne cuprinde este că pierdem încrederea înăscută în noi despre stabilitatea solului. Din copilărie eram deprinși cu contrastul mobilității apei și cu imobilațiunea pământului; toate probele simțurilor ne întărise liniștea noastră. Tremură solul! Acest moment este destul pentru ca să se sfârșame experiența vieții întregi. Se poate cineva depărtă de un vulcan, poate să se ferească de un curent de lavă, dar când pământul tremură, unde să fugi? Pretutindeni crezi că umbli pe un cuptor de distrucțiune; atunci fiecare sgomot, fiecare adiere de vânt excită atențiunea. Se teme cineva mai cu seamă de pământul pe care calcă!”⁵

Dacă pe oameni îi înspăimântă nenorocirile aduse de producerea cutremurelor, în același mod îi înspăimântă și întâmplările rele care vor veni, deoarece cutremurul a fost dintotdeauna socotit ca un prevestitor de lucruri rele. În credința populară se spune că un cutremur prevestește rele precum războiul, foametea, seceta și boli, cum ar fi ciuma și holera. Se credea că nenorocirile vor fi cu atât mai mari cu cât cutremurul va fi mai groaznic sau cu cât cutremurele vor veni mai multe unele după altele. Cele mai mari nenorociri erau considerate a fi mai întâi războiul, iar apoi sfârșitul lumii. Se întâlnesc totuși și credințe care sunt de părere că uneori cutremurile pot fi și bune, nu doar rele. Cutremurele care prevestesc binele sunt cele ce se întâmplă după masă, când vestesc belșugul, deoarece după masă oamenii sunt sătui, în timp ce dacă se cutremură înainte de masă când omul este flămând, atunci prevestește seceta și lipsurile. După alte credințe cutremurul ce se întâmplă noaptea prevestește belșug, pe când cel de zi prevestește sărăcia și foametea⁶.

Cărțile vechi sunt martori fideli ai acestor spaima și suferințe trăite de oameni de-a lungul timpului, iar pe cărțile de la Muzeul Eparhial Huși au putut fi identificate nu mai puțin de 20 de cutremure ce s-au produs în secolele XVIII-XIX în aria geografică a actualei Episcopii a Hușilor și nu numai.

Un cutremur ce a avut loc la 31 mai 1738, a avut urmări nedorite, așa cum spune însemnarea de pe un *Minei pe luna lui mai*, Buzău, 1698⁷ „să se știe de când s-au cutremurat pământul de au crăpat mănăstirea și clopotnița în zălele lui Grigorie vodă în domnie al doile întru anii trecuți 7246 (1738) maiu 31 în pol dnă”. Cutremurul mare, petrecut în mijlocul zilei, a crăpat mănăstirea Florești și clopotnița acesteia, semănând groază printre oameni. Că a fost un cutremur mare,

⁴ Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult după credințele poporului roman*, Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Antoaneta Olteanu, București, Editura Paideia, 2002, p. 245.

⁵ *Ibidem*, p. 247.

⁶ *Ibidem*, pp. 248-249.

⁷ Muzeul Eparhial Huși (în continuare MEH), nr. inv. 2160. Însemnarea a fost editată și în: Iacov Antonovici, *Mănăstirea Florești din plasa Simila, județul Tutova*, București, Atelierele grafice Socec&Co., 1916, p. 107; idem, *Documente bărlădene*, vol. I, Bârlad, Tipografia Neculai P. Peiu, 1911, p. 333.

avem multe date certe astăzi. Știm că a avut o magnitudine de 7,7 pe scara Richter cu epicentrul în Vrancea, fiind simțit în toată țara⁸. Însemnările de pe cărțile vechi, publicate până acum, abundă în informații despre acest cutremur. În Moldova situația a fost dezastruoasă, căzând multe clădiri, dar mai ales se știe că atunci a căzut mănăstirea Golia, în Brașov, a fost distrusă, de asemenea, poarta cetății dinspre Șchei și mai multe clădiri, la Prejmer s-a dărâmat o porțiune din zidul de deasupra intrării în biserica-cetate. La Mediaș au căzut țiglele de pe turnul bisericii, iar la Sibiu, turnul Sfatului s-a clătinat atât de tare, încât unul din clopotele mici a început să sune singur. În sud-estul Transilvaniei cutremurul a făcut să sune clopotele bisericilor din Lețfalău (Covasna), iar pământul s-a crăpat și de-a lungul cursurilor de apă a țâșnit de un cot un lichid amestecat cu nămol albăstrui⁹. Cutremurul a fost însoțit de două replici mai mici, care au determinat în București pagube însemnate, crăpând multe mănăstiri și bolte ale acestora. A fost însoțit și de crăparea pământului, ca și în Moldova, din care a ieșit apă „*cu miros de iarbă de pușcă și de pucioasă*”. Dintr-o altă însemnare aflăm că tot în Țara Românească, „*în urma cutremu(ru)lui au mai trecut o săptămână și au început a muri oamenii de ciumă prea foarte groaznic*”¹⁰. Găsim aici transpusă credința oamenilor că un cutremur mare urmat de altele mai mici este vestitor de nenorociri și aducerea de boli, în cazul de față ciuma. Evident că cele două evenimente nu sunt în relație de cauză-efect, dar ideea juxtapunerii celor două, era adânc înrădăcinată în mentalul colectiv medieval¹¹. La 14 octombrie 1802, de ziua cuvioasei Paraschiva, are loc cel mai mare cutremur cunoscut din istoria României. A fost un cutremur catastrofal, cu o magnitudine cuprinsă între 7.9 - 8.2 grade pe scara Richter, cu epicentrul în Vrancea, fiind cel mai puternic cutremur vrâncean ce s-a resimțit în toată Europa. Se pare că a avut o durată de 2 minute și 30 secunde¹².

Cărțile de la Muzeul Eparhial Huși conțin nu mai puțin de zece însemnări cercetate *de visu* legate de acest mare eveniment ce a îngrozit populația tuturor provinciilor locuite de români și nu numai. Din aceste însemnări putem culege date exacte despre acest eveniment, care a avut loc „*în zilili pre luminatului și pre înălțatului domnu Alixandru Constantin Moruz Vodă*”, la 14 octombrie 1802, „*în ziua de vinera mare la șase ceasuri*”. A fost numit „*cutremuru cel mare*”, semănând groaza printre oameni atât datorită intensității, dar și a duratei mari. Acest „*cutremur forti mari și groznic cari până astăzi nu s-au mai întâmplat asămine cutremur*” (Biblia, Blaj, 1795¹³) a avut loc „*al doilea rând după ci s-au dus*

⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_cutremure_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia, accesat la 16.07.2023.

⁹ Paul Cernovedeau, Paul Binder, *op. cit.*, p. 221.

¹⁰ *Ibidem*, p. 241.

¹¹ *Ibidem*, p. 223.

¹² https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_cutremure_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia, accesat la 16.07.2023.

¹³ MEH, nr. inv. 1905. Însemnarea a fost editată și în: Olimpia Mitric, *Fondul de carte vechi bisericească de la complexul muzeistic Huși (Prezentare generală)*, în „Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor” III, Bacău, 1991, p. 220.

moscalii din Moldova în ziua di vinire mari ziua după amiază” (Penticostar, Iași, 1753¹⁴). A fost soldat cu multe pagube materiale, dar și cu victime omenești: „*Să să știi de când cutremuru cel mare de s-au desfăcut pământul de aici și-s păcură și sânge și au omorâtu și au ghițitu omeni de vie care așa cutremur n-au mai fostu mai înainte ca acesta*” (Cazanie, Râmnic, 1792¹⁵);

În urma acestui cutremur a fost afectată catapeteasma catedralei episcopale de la Huși, dar cel mai important este că acest cutremur a fost urmat și de alte replici, așa cum era de așteptat, având în vedere intensitatea lui. Tot atunci „*s-au risăpît Mănăstiria lui Adam*”¹⁶, care aparținea de Episcopia Hușilor, iar la Bârlad a fost afectată biserica domnească și biserica Vovidenia¹⁷.

Pagubele au fost la fel de mari pe tot cuprinsul Moldovei, la Iași a căzut „*turnul din mijloc de la Sfântu Sp(i)redon și Vovidenii și Sfânta Varvara, di la Sfântu Niculai cel Mare și alte multe zădiri s-au strâcat*”¹⁸, „*au picat besărica Ducăi, și Domneasca sau strâcat*”¹⁹, „*atât s-au cutremurat, încât în Iași n-au rămas nici un zidiu nesurpat. Mănăstiri(lor) le-au căzut turnurili și au rămas sparti*”²⁰. Știm, de asemenea, că și „*la Suceava au crăpat turla la Biserica Arminiască, care au fost nădită*”²¹, „*zid(u)l mănăstirii Sf. Ion din Focșani au căzut, cu multe odăi, turnurile bisericii, bolt(a), zidiri alte multe s-au dărăpănat*”²² iar la Galați, bisericii Sfinții Arhangheli i-a „*crăpat zidul cu totul și s-au răspândit*”²³.

În Țara Românească cutremurul a avut aceleași efecte distructive, semănând multă panică și disperare în rândul populației. „*Au căzut multe biserici i Colțea alte mănastiri mari și foișorul mic*”²⁴, „*cât și tâmpla sfintei mănăstiri Aninoasei s-au ruptu de amândoo părțile cât băgai mâna*”²⁵. „*Au căzut biserici multe și case, crăpat pământul și au ișit apă i păcură, în zilile lui Ipsilantu vodă*”²⁶.

Seismul a fost resimțit și în Brașov - „*cutremurul cel mai puternic ce s-a simțit în acest oraș*” - a provocat, de asemenea, ruinarea unor clădiri în Sibiu, Făgăraș, Gherla, Deva și alte localități. Ca semn prevestitor de nenorociri, Nicolae

¹⁴ MEH, nr. inv. 2302.

¹⁵ MEH, nr. inv. 2571.

¹⁶ I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. III (1796-1828), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 276.

¹⁷ Ioan Opreș, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 102.

¹⁸ *Ibidem*, p. 144.

¹⁹ *Ibidem*, p. 143.

²⁰ *Ibidem*, p. 141.

²¹ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 253; I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări ... vol. III ...*, p. 145.

²² *Ibidem*, p. 249.

²³ Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 102.

²⁴ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 247.

²⁵ *Ibidem*, p. 250.

²⁶ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 247.

Seichel din Comana amintea că atunci „s-a aprins și candela la mănăstirea Făgărașului fără mână de om și a ars de sara până dimineața”²⁷.

Considerat cel mai puternic cutremur petrecut pe teritoriul României și unul din cele mai mari din Europa, seismul a avut loc în ziua de 26 octombrie 1802 (14 octombrie, stil vechi), la ora 12:55, într-o zi de marți, de Sfânta Parascheva, la adâncimea de 150 km, având o intensitate maximă estimată de IX pe scara MSK-64²⁸. În însemnările de pe cărți sistemul de exprimare al orei era diferit de cel actual, așadar știm că marele cutremur a avut loc la anul „1802, octomvrie 14, la ciasu 7 turcești, iar nemăști la ciasu 12, s-au cutremurat pământo foarte tare, în zio prepodobnei Paraschiv(ei)”²⁹.

Deși numărul victimelor a fost mic comparativ cu alte seisme, efectele cutremurului au fost fără precedent: în București și în alte zone din țară s-au produs numeroase incendii (probabil din cauza răsturnării sobelor) și fenomene geomorfologice la nivelul solului, s-au format crăpături în teren „*au eșit nășăp pi la locuri au eșit și păcură*”. Este posibil că motivul principal pentru care s-au înregistrat puține pierderi de vieți omenești să fie modul de construire al caselor la acea vreme, care, datorită distanței mari dintre acestea, nu a permis ca vibrațiile clădirilor să se propage. Un factor important al numărului redus de victime este momentul producerii cutremurului, adică ora 12:55, oră la care mulți oameni ieșiseră din biserică, slujba deja terminându-se, altfel efectele cutremurului ar fi fost mult mai dramatice dacă avem în vedere câte biserici au căzut în timpul seismului. Caracteristic acestui cutremur este aria macroseismică afectată, care a fost mai mare de două milioane de km², seismul provocând efecte și în țările vecine. Elipsa intensităților cutremurului a fost orientată N-S și a fost simțit la Varna, Vidin, Moscova, St. Petersburg, Leningrad, Varșovia, Istanbul și Atena³⁰. După cutremurul cel mare din 1802, un nou mare cutremur zguduie întreaga țară în 1838, având magnitudinea 7,5 grade pe scara Richter cu epicentrul în Vrancea. Acesta a avut loc la ora 20:45, în ziua de 23 ianuarie (stil nou) / 11 ianuarie (stil vechi). Cutremurul a fost urmat de trei șocuri puternice, conform lui Schuller (geologul în serviciul Ducelui de Saxonia). La Galați, una din urmări a constatat în producerea fenomenului de lichefiere a solului³¹. Însemnările de pe cărțile vechi de la MEH cu privire la acest mare cutremur sunt numeroase și ne oferă destul de multe date

²⁷ Florian Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania*, Timișoara, Editura de Vest, 2006, pp. 87-88.

²⁸ 219 ani de la „Marele Cutremur” din 1802 – 7.9 Mw, zona Vrancea, <https://www.facebook.com/179844055382811/posts/4817069531660217/>, accesat la 17.07.2023.

²⁹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 247.

³⁰ 219 ani de la „Marele Cutremur” din 1802 – 7.9 Mw, zona Vrancea, <https://www.facebook.com/179844055382811/posts/4817069531660217/>, accesat la 17.07.2023.

³¹ [https://ro.wikipedia.org/wiki/Cutremurul_din_1838_\(Rom%C3%A2nia\)#::~:~:text=Cutremurul%20din%201838%20a%20fost,%C3%AEn%20serviciul%20Ducelui%20de%20Saxonia\).](https://ro.wikipedia.org/wiki/Cutremurul_din_1838_(Rom%C3%A2nia)#::~:~:text=Cutremurul%20din%201838%20a%20fost,%C3%AEn%20serviciul%20Ducelui%20de%20Saxonia).)

interesante legate de acest eveniment teluric. Seismul s-a produs în noaptea de marți spre miercuri, când era sărbătoarea cuviosului Teodosie cel Mare, începătorul vieții de obște, la 11 ianuarie. Se pare că în urma acestui cutremur s-a format lacul Roșu, prin prăbușirea masivă de roci care a blocat râul Bicz spre Transilvania³².

Ultimul cutremur, din punct de vedere cronologic, despre care se face vorbire pe una din cărțile vechi de la Muzeul Eparhial Huși, este descris într-o notă simplă, care putea să fie ușor trecută cu vederea. Fiind scrisă cu creion chimic și litere latine, nu prezenta, în aparență, același interes precum însemnările scrise cu slove chirilice. Însemnarea: „*În ziua de 18 martie 1901 s-a cutremurat pământul fiind noi în biserică. Cam pe la orele 9 ½ ante meridian, cântăreț ss*”, ce se găsește pe un *Octoih* tipărit la Blaj în 1792 (nr. inv. 3774, MEH), prezintă totuși un interes aparte. La prima vedere însemnarea de față nu ne dezvăluie nicidecum un eveniment ieșit din comun sau vreun cutremur catastrofic soldat cu pagube materiale și pierderi de vieți omenești. Totuși, acest seism resimțit slab în sudul Moldovei, ba chiar până în comuna Boțești, ce se află în partea de nord-est a județului Vaslui, de unde provine acest *Octoih*, a avut epicentrul în Marea Neagră.

În literatura de specialitate este cunoscut drept cutremurul de la 31 martie 1901 (stil nou) / 18 martie (stil vechi), cel mai puternic cutremur înregistrat vreodată în Marea Neagră, având o magnitudine de 7,2 grade pe scara Richter și care a generat un tsunami de 4 metri³³.

Dislocările subterane ce au la bază cauze tectonice, provoacă puternicele cutremure pontice ce sunt asociate faliilor de mare extindere orizontală. Pot fi atinse adâncimi de zeci de kilometri, astfel încât, cu cât se produc mai în profunzime, cu atât cutremurele generate sunt mai puternice. Cutremurul produs la 31 martie 1901 a avut hipocentrul la 30 km adâncime³⁴. Acesta este cel mai puternic dintre cutremurele pontice înregistrate în sudul Dobrogei, ce a fost urmat de un număr impresionant de replici: 37 de replici s-au produs în același an, 13 replici în anul 1902, șapte replici în 1903 și patru replici în anul 1904. Cutremurul a avut epicentrul în zona Șabla-Cavarna ruinând satele de pe malul Mării Negre. A depășit gradul VIII, propagându-se spre nord, spre Mangalia și Constanța, unde a fost resimțit cu gradul VII-VIII, apoi spre Jurilovca și Babadag având gradul VII, ca să ajungă la Tulcea cu gradul VI-VII. Se spune că în apropiere de Balic ar fi fost dislocat un bot de deal³⁵. Cutremurul s-a simțit, pe lângă zonele menționate și în Bulgaria, Oltenia și Muntenia.

³² Emanuel Bălan, *Cutremurele de pământ în spațiul Moldovei în perioada secolelor XV-XX*, în „Carpica”, XLIX, Bacău, Editura Magic Print Onești, 2020, pp. 167-168.

³³ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_cutremure_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia, accesat la 16.07.2023.

³⁴ Petre Alexandrescu, A. Baltreș, Cutremure în Dobrogea, în Pontica, XL, 2007, p. 77.

³⁵ *Ibidem*, p. 76.

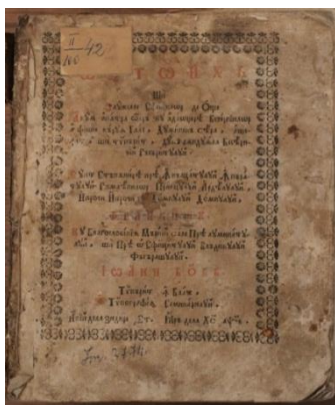

Fig. 1. Octoih, Blaj, 1792 (MEH, nr. inv. 3774) – pagina de titlu.

Fig. 2. Octoih, Blaj, 1792 (MEH, nr. inv. 3774) – însemnarea despre cutremurul din 1901

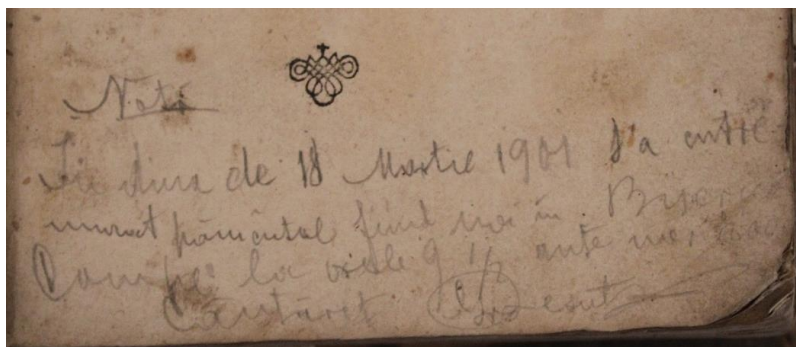

Fig. 3. Octoih, Blaj, 1792 (MEH, nr. inv. 3774) – însemnarea despre cutremurul din 1901 (detaliu)

*AN EARTHQUAKE IN THE BLACK SEA (1901), IN A MARGINAL NOTE ON
AN OCTOIH FROM VASLUI COUNTY*

-abstract-

Key Words: earthquake, Old books, marginal notes, Black Sea, Husi Diocesan Museum.

Old books are faithful witnesses of the fears and sufferings experienced by people throughout time. The earthquake is one of the geological phenomena that causes the greatest fear among people and animals, the Romanian territory being one of the Earth's seismic zones. This meant that, over time, the area's population inhabited by Romanians suffered greatly from earthquakes. Although the first records about these extreme phenomena were recorded in Slavic-Romanian chronicles from the XV-XVI centuries, most records about the earthquakes that took place in the Romanian Principalities belong to the founders, deacons, and clerics who wrote, from the perspective of eyewitnesses, on old manuscripts or printed books their impressions of these undesirable events. On the old books from the Husi Diocesan Museum, it was possible to identify no less than 20 earthquakes that occurred between the 18th and 19th centuries in the geographical area of the current Diocese of Husi and beyond. These events came especially with material damage and a lot of fear among the population, regardless of their social categories. Among the earthquakes reported in the old books from Huși, there is a short but valuable mention of a strong earthquake that occurred in the Black Sea in 1901.